

Intercultural Review On *Uighur Travel Book* of Chinese Ambassador Wang Yen-Te

Rabia Demirkol^{1,a,*}, Asuman Ahmed Abdo Shaban^{2,b}

¹Department of Turkish Education, Institute of Educational Sciences, Marmara University, 34722 İstanbul, Türkiye

²Department of Turkish and Social Sciences Education, Marmara University, 34722 İstanbul, Türkiye

*Corresponding Author

ARTICLE INFO

Research Article

Received : 06/02/2022

Accepted : 21/06/2022

Keywords:

Uighurs
Interculturality
Travel book
Wang Yen-te
China

ABSTRACT

In this study, *Uighur Travel Book* written by Chinese ambassador Wang Yen-te was analyzed in terms of interculturality. *Uighur Travel Book* contains important information about the social and religious life, architectural structures, political power, geography, art, sports, and entertainment life of the Uighurs, the first Turkish state to be settled. For this purpose, the Turkish and English translation copies of the travel book were examined using the document analysis technique, and the elements of interculturalism in the travel book have been indicated under the relevant subject headings by making quotations from the work. As a result, it was seen that the unique cultural activities of Uighurs affected the Chinese delegation, Yen-te has frequently mentioned these cultural influences in his travel book. In particular, the developed social state mentality, arts, and entertainment activities in the Uighurs had a great impact on the Chinese ambassador. Besides, the abundance of Buddhism and Manichean temples has been an important cultural data on the religious life of Uighurs. Thus, evaluations regarding social life were included in the travel book. Yen-te also indicated that Uighurs did not have poverty and that food was distributed to those in need. This case represents that there was a system similar to the soup kitchen system in the Uighurs and that the Uighurs had social state characteristics. The fact that Uighurs had prepared a special ceremony for the Chinese embassy delegation and had hosted the delegation with great hospitality were also among the cultural elements draw attention in the travel book.

Türk Akademik Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 5(1): 26-33, 2022

Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi Üzerine Kültürlerarası Bir Değerlendirme

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi

Geliş : 06/02/2022

Kabul : 21/06/2022

Anahtar Kelimeler:

Uygurlar
Kültürlerarasılık
Seyahatname
Wang Yen-te
Çin

ÖZ

Bu çalışmada Çin elçisi Wang Yen-te'nin yazmış olduğu *Uygur Seyahatnamesi* kültürlerarasılık açısından incelenmiştir. Uygur Seyahatnamesi; yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti olan Uygurların sosyal ve dinî yaşamına, mimari yapılarına, siyasi gücüne, coğrafyasına, sanat, spor ve eğlence hayatına dair önemli bilgiler içermektedir. Bu amaçla seyahatnamenin Türkçe ve İngilizce çeviri nüshaları, doküman incelemesi tekniği kullanılarak ele alınmış ve seyahatnamede yer alan kültürlerarasılık unsurları eserden alıntılar yapılarak ilgili konu başlıkları altında belirtilmiştir. Çalışma sonucunda Uygurların kendine has kültürel faaliyetlerinin Çin heyetini etkilediği görülmüş, Yen-te bu kültürel etkileri seyahatnamesinde sıklıkla belirtmiştir. Bilhassa Uygurlardaki gelişmiş sosyal devlet anlayışı, sanat ve eğlence etkinlikleri Çin elçisinin üzerinde büyük bir tesir bırakmıştır. Buna ek olarak Budizm ve Maniheizm tapınaklarının çokluğu; Uygurların dinî hayatına dair önemli bir kültürel veri olmuş, bu sayede seyahatnamede sosyal hayata ilişkin değerlendirmeler de yer almıştır. Yen-te ayrıca Uygurlarda fakirliğin olmadığını, ihtiyacı olan kişilere ise yemek dağıtıldığını belirtmiştir. Bu husus Uygurlarda aşevi sistemine benzer bir sistemin var olduğunu ve Uygurların sosyal devlet özelliği taşıdığını göstermektedir. Uygurların Çin elçilik heyetine özel bir tören hazırlaması, heyeti büyük bir misafirperverlik ile ağırlaması da seyahatnamede dikkat çeken kültürel unsurlardandır.

^a demirkolrabiaa@gmail.com

^b <https://orcid.org/0000-0003-0998-7393> | asuman.akay@marmara.edu.tr

^c <https://orcid.org/0000-0002-8521-0386>.

Giriş

Tarih araştırmalarında kaynak olarak kullanımları konusunda hâlâ tartışılara konu olan seyahatname (Yılmaz, 2013: 587) yazarının gezip gördüğü yerler hakkında çeşitli bilgiler verdiği edebi bir türdür. Seyahatname; muhtevası itibarıyla toplumun coğrafi, ekonomik, tarihî, sosyokültürel vb. özellikleri ile ilgili değerlendirmeler içermektedir.

Son yıllarda hakkında yapılan araştırmaların artmasıyla kültürlerarasılık, bilhassa tarih ve edebiyat alanlarında kültürel bir araç olarak incelenmeye başlanmıştır. Bu bağlamda seyahatnamelerin kültürlerarasılık bakımından zengin oluşu, alana ilişkin çalışmalarda bu türden yararlanılmasına zemin hazırlamıştır.

Coğrafi yakınlık sebebiyle Çin ile Uygurlar arasında sık sık etkileşim yaşanmış ve bu iki devlet de birbirine elçilik heyeti göndermiştir. Uygurların Çin'e bir elçilik heyeti yollaması üzerine Çin buna mukabele etmiş ve Uygurlara Yen-te'nin başkanlık ettiği bir heyet göndermiştir. Yen-te seyahati boyunca şehir, kasaba ve kabileler hakkında detaylı bilgiler vermiş; Uygurların sosyal hayatına, sanat ve eğlence faaliyetlerine dair mühim değerlendirmeler yapmıştır. Göçebe kültürden yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti olan Uygurların kültürel değerlerine ilişkin saptamalar yer alması, Yen-te'nin yazdığı *Uygur Seyahatnamesi*'ni kıymetli kılan hususlardandır.

Wang Yen-te'nin Hayatı ve Elçi Tayin Edilmesi

Çin'in genel olarak kendi kültürel üstünlüğü varsayımına göre çevre ülkelerle üst-alt kültür bağlamında bir ilişki kurduğu ve bunun Çin'in bir böl-ve-yönet politikası veya bir ticaret kontrol politikası uygulamasına olanak tanıdığı varsayılmaktadır (Fairbank, 2013: 180).

Çinli olan Wang Yen-te bugünkü Güney Honan eyaleti içindeki Ta-ming şehrinde dünyaya gelmiştir. Gençliğinde Chin sarayında çalışmış ve Taiping Hsing-koo saltanat yılının başlangıcında (981) elçi olarak görevlendirilmiştir (İzgi, 1989: 11).

Taiping Hsing-koo saltanatı devam ettiği sırada 979 yılı içerisinde Kao-ch'ang'dan Çin'e bir elçilik heyeti gelerek saraya hediyelerini sunmuştur. Kao-ch'ang İpek Yolu üzerinde bulunan bir Uygur devletidir. Kao-ch'ang gibi uzak bir diyardan elçilik heyetinin gelmesi ve kendisine saygılar sunması, Çin imparatorunun Yen-te'yi elçi olarak Kao-ch'ang'a iade-i ziyaret maksadıyla göndermesine vesile olmuştur.

Seyahatnamenin Özellikleri

Seyahatname; yazarın gezip gördüğü yerler hakkında coğrafi, ekonomik ve tarihî bilgiler verdiği, bölgede yer alan mimari yapıları tanıttığı ve insanların sosyal yaşamına dair değerlendirmeler yaptığı bir yazı türüdür. Bundan dolayı zaman zaman anı türüyle karıştırılmış hatta anı türünün içinde kabul edilmiştir. Ancak anı ve seyahatname birbirinden farklı yazı türleridir. Seyahatnamelerde yazarın çıkış noktası baştan geçenler değil, coğrafyadır (Asiltürk, 2009: 912).

Seyahatnamede amaç bilgi vermektir. Bununla birlikte seyahatname yazarı bilgi verirken samimi bir üslup

kullanır ve gözlemlerini etkileyici bir şekilde anlatır. Aktaş ve Gündüz (2004: 182) de seyahatnameyi tanımlarken onun bu özelliklerini "Seyahatname, yazarın yurt içinde ve dışında yaptığı gezilerde gördükleri yerlerin ilgi çeken, değişik olan taraflarını yalın ve samimi bir anlatımla yansıttığı yazılardır." ifadeleriyle dile getirmiştir.

Seyahatnameler hem edebi hem de tarihî bir nitelik taşımaktadır. Bu vasıfları seyahatnameyi kültürlerarasılık araştırmalarının ana malzemelerinden biri haline getirmektedir. Ne var ki insanlık tarihi kadar önem taşıyan seyahatnamelerin kültürlerarasılık açısından yeteri kadar incelendiğini söylemek mümkün değildir. Seyahatnamelerin analitik bir metotla ele alınıp incelenmesi insanlık tarihinin yazılması açısından önemlidir (Şirin, 2012: 102).

Kültürlerarasılık

Köken itibarıyla Latince olan *kültür* "tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin" (TDK, 2011: 1558) olarak tanımlanmaktadır.

Kültür, en genel tabirle bir topluma ait maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bununla beraber kültürün ayrıntılı bir tanımını yapmak oldukça zordur. Williams (2005'ten akt. Sarı, 2010: 46) "culture" sözcüğünün, girift tarihsel gelişiminden, ayrı ve bağdaşmaz düşünce sistemlerinde ve farklı entelektüel disiplinlerdeki kullanımlarından dolayı İngilizcedeki en karmaşık iki-üç sözcükten biri olduğunu söyler.

Kültür, bir toplumun ya da bütün toplumların birikimli uygarlığıdır (Güvenç, 1979: 95). Toplumunu meydana getiren bireyler kendilerine has bir sistem ile dilin taşıyıcılığından da yardım alarak kültürü oluşturur ve sonraki nesillere aktarır. Bundan dolayıdır ki kültür, hem milli hem de evrensel bir kimlik edinmiştir. Milli kültür sadece belirli bir milletin varlığını içerirken evrensel kültür tüm insanlığa mâl olmuş değerleri kapsar.

Türkiye'de kültür mevzuunu ilk defa ciddi bir şekilde ele alan kişi Ziya Gökalp olmuştur (Kaplan, 2005: 33). Ona göre kültür ulusal bir nitelik taşır ve bir ulusun kültürü başka bir ulusa aktarılamaz (Arslan, 2004: 12). Gökalp burada kültürün milliliği üzerinde durmuş ve bir milletin tarih boyunca biriktirdiği değerleri başka bir millete aktaramayacağını belirtmiştir.

Sosyal aktör olarak bireylerin, benzer sosyal gruplar içerisinde sürekli genişleyen ilişkiler ağı kurması (AOÇ, 2013: 11) kültürlerarası iletişimin de temelini oluşturmuştur. Farklı kültürel değerlere sahip insanların veya grupların iletişimine kültürlerarasılık denmekte ve bu kavram muhtevası itibarıyla disiplinler arası bir kimlik taşımaktadır.

Kültürlerarasılık Mutlu (2012: 215) tarafından "farklı kültürlerin ya da alt kültürlerin üyeleri arasındaki iletişim" şeklinde tanımlanırken aynı kavram Kartarı'ya göre (2014'den akt. Ökeli Ulusoy, 2017: 168) kültürel karşılaşma durumlarındaki etkileşimi ifade eden bir kavram olarak ifade edilmektedir.

Son yıllarda kültürlerarasılık araştırmalarının arttığı görülmekle birlikte konu hakkında literatürde yeterli birikim sağlanamadığı aşikârdır. Bu bağlamda kültürel etkileşimlerin yoğun olarak görüldüğü seyahatnamelerden faydalanmak, kültürlerarasılık çalışmaları için önem taşımaktadır.

Çin Elçisi Wang Yen-te'nin Bakışıyla Kao-ch'ang

Kao-ch'ang'a Yolculuk

Kao-ch'ang, bugünkü Turfan şehrinin 17 mil doğusunda yer alan eski bir Uygur başkentidir (Pelliot, 1959: 161). Çin elçisi Yen-te ve beraberindeki heyet, 981 yılında imparatorun emriyle Kao-ch'ang Uygurlarına yolculuğa çıkmıştır. Elçi Wang Yen-te ile heyet Kao-ch'ang'a gitmiş ve 984 yılında Çin'e dönmüştür. Elçi seyahati boyunca kabile ile şehirler üzerinde özellikle durmuş ve karşılaştığı kültürel farklılıkları raporuna eklemiştir. Heyetin yaşadığı kültür şoklarının yanı sıra raporda Kao-ch'ang Uygurlarının günlük yaşamına, coğrafi yapısına ve eğlence anlayışlarına dair de çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Seyahatname aynı zamanda Uygur Türklerine ilişkin önemli bir tarihi belge niteliği taşımaktadır.

Şehir ve Kabileler

Hsia-chou Şehri

Hsia-chou, Wang Yen-te ve beraberindeki elçilik heyetinin 981 yılında Uygur seyahatine başladıkları şehirdir. Hsia-chou bugünkü Shen-hsi eyaletinin kuzeybatısında, Çin Seddi'nin yanında yer alan ve Tangut Devleti'nin başkenti olan önemli bir şehirdir (Herrmann, 1966: 34-35).

Huang-yang-p'ing Şehri

Çin elçilik heyetinin seyahati sırasında geçtikleri ve Wang Yen-te'nin hakkında bilgi verdiği bir diğer şehir ise Huang-yang-p'ing olarak kaydedilmiştir. Yen-te seyahatnamesinde bu mevkiinin toprak yapısı hakkında bilgi vermiş ve burada yetişen *Sarı Koyun* adında bir bitkiden bahsetmiştir (İzgi, 1989: 43).

Tu Lo-lu Kabilesi

Wang Yen-te seyahatnamesinde yolculuk boyunca gördüğü şehirler dışında kabileler hakkında da çeşitli bilgiler vermiştir. Elçinin bilgi verdiği ilk kabile Tu Lo-lu kabilesidir. Buradan geçen elçilik heyetinin bu kabileye *ta-tang* adlı bir çeşit ücret ödemesi, Yen-te tarafından seyahatnamede "Han (Çin) elçileri bu kabileden geçerken, onlar [elçiler] hediyeler verirler. Onlar buna ta-tang derler." (İzgi, 1989: 43) ifadeleriyle belirtilmiştir. Yang (1963: 215) *ta-tang* bahşişi geleneğinin "yerlilerin faaliyeti" olduğunu belirtmiş ancak tarihinin bilinmediğini kaydetmiştir.

Mao-chia K'uai-tzu Kabilesi

Tu Lo-lu kabilesi tarafından alıkonulduktan sonra *ta-tang* vererek seyahatlerine devam eden elçilik heyeti, Mao-chia K'uai-tzu adlı kabileyle karşılaşmıştır. Bu kabile hakkında seyahatnamede Yen-te herhangi bir ayrıntı vermemiştir.

Mao-nü Wang-tzu K'ao-tao Kabilesi

Sarı Nehir'i geçerek karşıya ulaşan elçilik heyeti bir süre sonra Mao-nü Wang-tzu K'ao-tao kabilesi ile karşılaşmıştır. Bu kabile hakkında da herhangi bir ayrıntı zikretmeyen elçi "Biz sonra Mao-nü Wang-tzu K'ao-tao kabilesini geçip gittik." (İzgi, 1989: 45) ifadesini kullanmaktadır.

Wo-yang-liang Hai-t'e Kabilesi

Lou-tzu Dağı'nı geçerek seyahatlerine devam eden Yen-te ve elçilik heyeti bir süre sonra Wo-yang-liang Hai-t'e kabilesinin yaşadığı bölgeye ulaşmıştır. Bu kabile, Moğol Uryanqai kabilesinin Çince transliterasyonu olmakla birlikte *Moğolların Gizli Tarihi* (1995: 93) kitabında bahsi geçen Uranqad kabilesi ile bir ilgisi yoktur. Yen-te seyahatnamesinde bu mevkide bir dağ bulunduğu bilgisini vermiş ve bu dağın civarında T'ang devrindeki Uygurların bir bölümünün yaşadığını belirtmiştir (İzgi, 1989: 46-47).

Ta-ch'ung T'ai-tzu Kabilesi

Seyahati boyunca geçtiği şehirler ve karşılaştığı kabileler hakkında çeşitli bilgiler veren Yen-te'nin seyahatnamesinde bahsettiği bir diğer kabile Ta-ch'ung T'ai-tzu kabilesidir. Metinde yapılan "T'ai-tzu Ta-ch'ung" transkripsiyonun doğru olmadığı ve bunun yerine Ta-ch'ung T'ai-tzu olarak yazılması gerektiği Ögel (1961: 175) tarafından yapılan bir çalışmada belirtilmiştir. Yen-te bu kabilenin coğrafi konumuna ilişkin verdiği bilginin ardından bu kabilede yaşayan halkın sosyal hayatına ve kültürel özelliklerine dair değerlendirmeler de yapmıştır.

Wu Ti-yin (Oq Tegin) Kabilesi

Seyahatnamesinde karşılaştığı kabileler hakkında oldukça bilgi veren Yen-te'nin hakkında değerlendirmelerde bulunduğu bir başka kabile ise Wu Ti-yin (Oq Tegin) kabilesidir. Yen-te bu kabilenin saygıdeğer bir Uygur prensinin oğluna ait olduğu bilgisini vermiştir (İzgi, 1989: 48).

Ta-kan Yü-yüeh Wang-tzu Kabilesi

Yen-te'nin hakkında bilgi verdiği bir diğer kabile de Ta-kan Yü-yüeh Wang-tzu kabilesidir. Wu Ti-yin kabilesi ile karşılaşmasının ardından seyahatlerine devam eden elçilik heyeti, Ta-kan Yü-yüeh Wang-tzu kabilesine varmıştır. Yen-te yazmış olduğu seyahatnamede bu kabilenin Dokuz Kabile Tatarları arasındaki en itibarlı kabile olduğunu belirtmiştir (İzgi, 1989: 48).

I-li Wang-tzu Kabilesi

Çin elçisinin üzerinde en çok durduğu ve hakkında en fazla malumat verdiği kabilelerden biri I-li Wang-tzu kabilesidir. Yen-te seyahatnamesinde bu kabilenin yakın bir mevkiinde Etsina isimli bir nehrin varlığından bahsetmiş, bu mevkiinin T'ang devrindeki Uygur tiginlerinin oturduğu yer olduğunu belirtmiştir. Yen-te ayrıca bu şehrin duvarlarının sağlam olduğunu, bu yüzden hâlâ durduğunu da ekleyerek bölgede sıcak su gölleri olduğunu dile getirmiştir. Elçi buna ek olarak Kitanlar, Tatarlar ve Uygurlar arasında bir koyun otlatma geleneği olduğunu açıklamış; Uygurların göç etmesiyle bölgede kalan bu iki topluluğun birbiriyle çatışmaya başladığı bilgisini vermiştir (İzgi, 1989: 49-50).

A-tun Kabilesi

Çin elçisi Yen-te'nin seyahati boyunca karşılaştığı kabilelerden birisi de A-tun kabilesidir. Bununla birlikte Yen-te A-tun kabilesi hakkında herhangi bir ayrıntı vermemiştir.

T'o-pien Şehri

Seyahatnamede bahsi geçen şehirlerden biri de T'o-pien şehridir. Yen-te yazmış olduğu seyahatnamede bu şehrin başka bir adı olduğunu belirtmiş ve şehrin yönetimiyle ilgili bilgi vermiştir. Bu durum seyahatnamede "Biz sonra T'o-pien şehrine vasil olduk. Bu şehir aynı zamanda Li P'u-yeh şehri olarak bilinir. Şehrin başkanının unvanı T'ung'tien Wang'dır." (İzgi, 1989: 51) ifadeleriyle yer almıştır.

Kracke (1953: 229) p'u-yeh kelimesinin bir unvan olduğunu ve anlamının "bakanlık şubesini yöneten sağ ve sol yardımcı/memuriyet" olduğunu belirtmiştir.

Hsiao-shih Kasabası

T'o-pien şehrini geçerek seyahate devam eden elçilik heyeti bir süre sonra Hsiao-shih adında bir kasabaya ulaşmıştır. Ne var ki Yen-te bu kasabaya ilişkin herhangi bir ayrıntı zikretmemiştir.

I-chou Kasabası

Hsiao-shih kasabasını geçerek yola devam eden elçilik heyeti, bir süre sonra I-chou kasabasına ulaşmıştır. Yen-te'nin hakkında en çok malumat verdiği ve ayrıntılı bir şekilde değerlendirdiği şehirlerden biri de I-chou'dur. Yen-te ilk olarak kasabayı yöneten general ve soyu hakkında tarihî bilgiler vermiş, ardından bu bölgedeki bitki ve hayvan türleri hakkında ayrıntılı değerlendirmeler yapmıştır. Buna ek olarak Yen-te bölgede var olan özel bir bileği taşından bahsetmiş ve bu taşın demirinin elde edildiğini kaydetmiştir.

Na-chih Şehri

Elçilik heyeti I-chou kasabasının ardından yine bu kasabaya bağlı küçük bir bölge olan I-tu'yu da geçtikten sonra Na-chih şehrine ulaşmıştır. Yen-te seyahatnamesinde bu şehre ilişkin çeşitli coğrafi bilgiler verdikten sonra şehrin iklimine dair önemli bilgiler paylaşmış; burada su ve bitkinin olmadığını belirtmiştir (İzgi, 1989: 54).

Kao-ch'ang'a Varış ve Ata Üge ile Karşılaşma

Çinli elçi Yen-te ve beraberindekiler Tse-t'ien manastırına ulaştıkları zaman Kao-ch'ang hükümdarı Arslan, elçileri karşılaması için bir heyet görevlendirmiştir. Arslan Han o sırada yazı Beşbalık'ta geçirdiğinden elçileri karşılama görevi Arslan Han'ın dayısı Ata Üge'ye verilmiştir. Ata Üge kendisinin Uygur hanının dayısı olduğunu, bu yüzden elçilerin kendisine bağlılık töreni yapmamasını istemiştir. Birkaç gün sonra Ata Üge, elçi Yen-te ve beraberindekilere hürmet etmiş ve onları iyi karşılamıştır. Yen-te seyahatnamesinde Kao-ch'ang'a dair coğrafi bilgiler vermiş, mimari unsurları belirtmiş ve siyasi egemenlik hakkında açıklamalar yapmıştır. Buna ek olarak Yen-te Uygurlarda sosyal hayat ve refah seviyesi ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler yapmış; Uygurlarda spor, sanat ve eğlenceye ilişkin gözlemler gerçekleştirmiştir. Bu hususlara dair ayrıntılı bilgiler ilgili konu başlıkları altında ayrıca değerlendirilmiştir. Uygur Hanı Arslan Han, Yen-te'yi Beşbalık'a davet etmiş ve heyet Kao-ch'ang'dan Beşbalık'a gitmek üzere yola çıkmıştır.

Beşbalık'a Varış ve Arslan Han ile İlk Buluşma

Arslan Han'ın Yen-te ve beraberindeki elçilik heyetini Beşbalık'a davet etmesi üzerine heyet yola çıkarak Küçük Kar Dağı denen mevki geçmiş ve Beşbalık'a ulaşmıştır. Heyet, Arslan Han onlar için bir kabul günü ayarlayana kadar bir Budist manastırında misafir edilmiştir. İzgi (1989: 65) bu manastırın yüksek bir platoda yer aldığını ve Ming hanedanlığına kadar ayakta kaldığını belirtmiştir. Burada heyette bulunanlar için at ile koyun eti pişirilmiş ve konukseverlik gösterilmiştir. Arslan Han, Yen-te ve beraberindeki heyeti yedinci günde huzura kabul etmiş ve misafirler için bir seremoni düzenlemiştir. Heyetin sunmuş olduğu hediyeler yine Han ve ailesi tarafından saygıyla kabul edilmiş ve heyet hürmetle selamlanmıştır. Buna ek olarak heyet için müzikli eğlence ve ziyafet hazırlanarak bir piyes tertip edilmiştir. Heyet ertesi gün kayıkla gezinti

yapmış ve burada bulunan bir Budist tapınağını ziyaret etmiştir. Ziyaretinin ardından heyet, Çin'e dönmek üzere başkent Beşbalık'tan 5 Haziran-3 Temmuz 981'de yola çıkmıştır (İzgi, 1989: 67).

Mimari Yapılar

I-li Wang-tzu Şehir Duvarları

Wang Yen-te seyahatnamesinde şehir ve kabileler hakkında bilgilerin yanı sıra bazı mimari unsurlara ilişkin de değerlendirmelerde bulunmuştur. Çin elçisinin seyahati sırasında karşılaştığı kabilelerden biri olan I-li Wang-tzu kabilesi, hakkında en çok bilgi verilen kabilelerden biridir. Yen-te seyahatnamesinde bu kabilenin oturduğu şehri çevreleyen duvarın sağlamlığından bahsetmiş ve şehir duvarlarının hâlâ ayakta durduğunu belirtmiştir. Burası Tang devrindeki Uygur prenslerinin oturduğu yerdir (İzgi, 1989: 49-50).

Uygurlarda Budist Manastırları

Çin elçisi Yen-te'nin Uygur seyahatine dair notlarında Budist manastırları hakkında da çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Yen-te gittiği Uygur toprağında elliden fazla Budist manastırı bulunduğu bilgisini vermiştir. Manastırlarda ayrıca T'ang hanedanlığı aracılığıyla yerleştirilmiş birtakım kitabeler, Çin Budist kanununa ilişkin bir kitap ve bir vurgu sözlüğü yer aldığı "Orada elliden fazla Budist manastırı vardır. Onların hepsinde T'ang sülalesi tarafından koyulmuş kitabeler vardır. Manastırların içinde Ta-tsang-chung T'ang-yün Yü-p'ien ve Ching-yin gibi kitaplar bulunmaktadır." (İzgi, 1989: 60-61) ifadeleriyle belirtilmiştir.

Ch'ih-shu-lou Kulesi

Yen-te seyahatnamesinde bu kulede imparatorluğa ait ferman ve mektupların tutulduğunu belirtmiş, ayrıca bu evrakın özenle korunduğunu ve kilitlendiğini ifade etmiştir. Yen-te'nin bu kuleye dair notları "Burada Ch'ih-shu-lou (İmparatorluğa ait fermanların saklandığı kule) vardır. Bu kulede T'ang [devrinin] imparatorları T'ai-tsung ve Ming-huang'ın fermanları ve imparatorluğa ait mektuplar biriktirilmiştir (saklanmıştır). Bunlar [ferman ve mektuplar] çok dikkatli olarak yerleştirilmiş ve kilitlenmiştir." (İzgi, 1989: 61) şeklinde seyahatnamede yer almaktadır.

Uygurlarda Mani Manastırı

İmparatorluk fermanlarının saklandığı kulenin arkasında bir Mani manastırının yer aldığını belirten Yen-te, seyahatnamesinde bu manastırdaki İranlı rahiplerin sadece kendi kanunlarını dikkate aldığını ve kendi kanunları haricindeki yasaları dikkate almadığını "Bu kulenin arkasında bir Moni (Mani) manastırı vardır. P'o-ssu (İran) rahipleri kendi kanunlarının tarafını tutarlar. [Kendi kanunlarının dışındakilere] Waitao (yabancı doktrin) derler." (İzgi, 1989: 61-62) sözleriyle ifade etmiştir.

Mani dini, İranlı bir gnostik olan Mani tarafından sistemleştirilen bir inançtır. Dinin mensupları bir süre sonra misyonerlik faaliyetlerine başlamış ve bu dini Avrasya kıtasının büyük çoğunluğuna yaymışlardır (Mackerras, 1971: 9).

Coğrafi Yapı

Sarı Nehir

Yen-te ve beraberindeki elçilik heyeti bir süre sonra Huang-ho'ya (Sarı Nehir) gelmiştir. Wang Yen-te'nin seyahatnamesine ilişkin çalışmalar yapan araştırmacılar, elçi ve heyetin Sarı Nehri tam olarak hangi mevkiiden geçtikleri

konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Bununla birlikte Yen-te seyahatnamesinde Sarı Nehir'e ulaştıktan sonra koyun derisini kullanarak tulum yaptıklarını ve bu tulumları hava ile şişirerek yüzdürdüklerini, ayrıca ağaçtan yapılmış salları kullanarak nehri karşıya geçtiklerini ifade etmektedir (İzgi, 1989: 45).

Liu-k'o Çölü

Mao-nü Wang-tzu K'ao-tao kabilesini geçerek seyahatlerine devam eden elçilik heyeti bir süre sonra Liu-k'o Çölü'ne girmiştir. Yen-te yazdığı seyahatnamede bu çöldeki kumun derinliğine ilişkin bilgi vermiş ve ardından burada Çin kültüründe önem teşkil eden beş esas hububattan hiçbirinin yetişmediğini, onun yerine bu çöle has "teng-hsiang" adındaki başka bir otun yemek için kullanıldığını belirtmiştir (İzgi, 1989: 45-46).

Lou-tzu Dağı

Liu-k'o Çölü'nü geçerek yollarına devam eden Yen-te ve beraberindeki elçilik heyeti, bir süre sonra Lou-tzu Dağı'na ulaşmıştır. Yen-te seyahatnamesinde bu dağda hiç kimsenin oturmadığı bilgisini vermiş ve dağdaki kum tepeliklerinde güneşe bakarak vakti tayin eden bir adamdan bahsetmiştir (İzgi, 1989: 46).

Tu-tu Dağı

Lou-tzu Dağı'nı geçerek seyahatlerine devam eden Yen-te ve elçilik heyeti, başka bir kabile ile daha karşılaşmış ve Yen-te buraya yakın olan Tu-Tu Dağı hakkında seyahatnamesinde çeşitli bilgiler vermiştir. Yen-te T'ang hanedanlığı zamanında Uygurların bir bölümünün bu dağda yaşadığını belirtmiştir (İzgi, 1989: 46-47).

I-li Wang-tzu Sıcak Su Gölleri

Uygurlara olan seyahati sırasında Yen-te'nin karşılaştığı ve hakkında çeşitli bilgiler verdiği kabilelerden biri olan I-li Wang-tzu, seyahatnamede T'ang hanedanlığı sırasında Uygur tiginlerinin oturduğu yer olarak geçmektedir. Bu bilginin yanı sıra Yen-te bu mevkide sıcak su gölleri olduğu bilgisini vermiştir (İzgi, 1989: 50).

Ma-tsung Dağı, Wang-hsiang-ling Kemer ve Li Lung Kitabesi

Çin elçisi Yen-te Uygurlara olan seyahati boyunca karşılaştığı siyasi, sosyokültürel ve mimari unsurlarla birlikte coğrafi unsurları da gerek yüzeysel gerek ayrıntılı bir şekilde raporunda belirtmiştir. Elçilik heyeti A-tun kabilesinin oturduğu yeri geçtikten sonra Ma-tsung Dağı'na ulaşmıştır. Dağın ardından Wang-hsiang-ling'e geçen Yen-te, burada karşılaştığı bir kemerden seyahatnamesinde bahsetmiştir. Buna ek olarak aynı mevkide Li Ling tarafından yazılmış bir kitabenin varlığından söz edilmiştir (İzgi, 1989: 50-51).

Ke-lo-mei Kaynağı

Yen-te ve beraberindekilerin Wang-hsiang-ling'den sonraki seyahat durağı Ke-lo-mei Kaynağı olmuştur. Yen-te bu kaynağın birçok ırmağın birleşiminden meydana geldiğini belirtmiş ve bu mevki hakkında coğrafi ve iklimsel bazı bilgiler vererek burada yaşayan hayvan türlerinden bahsetmiştir. Burası uçsuz bucaksız bir yerdir ve martı, yaban kazları, balıkçıl ile yaban ördekleri pek çoktur (İzgi, 1989: 51).

I-chou Kasabasında Bitki ve Hayvan Coğrafyası

Hsiao-shih kasabasının ardından Çinli heyet seyahatine devam ederek I-chou adlı bir kasabaya ulaşmıştır. Yen-te'nin seyahatname boyunca hakkında en çok bilgi verdiği şehirlerden biri de I-chou'dur. Kasaba hakkında idari ve tarihî bilgilerin yanı sıra coğrafi bilgiler de veren Yen-te,

buradaki bitki ve hayvan coğrafyasına dair önemli hususlar kaydetmiştir. Laufer (1919: 515) metinde geçen pin kelimesinin henüz açıklanmadığını ve Türklerin bile bu kelimeyi Türkçede bulamadığını belirtmiştir. Çin elçisi bu durumu şu cümlelerle değerlendirmektedir:

Bu yerde yabancı ipek böcekleri vardır. İpek böcekleri k'u-shen [bitkisi] üzerinde yaşayanlar. [Bunlardan] ipekli kumaş imal edilir. Burada koyunların kıyırukları çok büyüktür, onlar [bu yüzden] neredeyse hareket edemezler. [Koyunlar] ağır olduğu [zaman kıyıruklarının] ağırlığı üç chin'dir. Zayıf [olanların kıyırukları] bir chin'dir. Onların eti ayı eti gibidir. Beyaz ve çok lezzetlidir. Bundan başka Lishih denen bileği taşı vardır. Bu taş ikiye bölündüğü zaman pint'ieh elde edilir. Bu ch'ih-t'ieh shih (demiri yiyen taş) diye bilinir. [Burada] aynı zamanda hu-t'ung [bitkisi] yetişir. Hu-t'ung yağmura maruz kaldığı zaman, hu-t'ung-lü hasıl eder (mahsulü verir). (İzgi, 1989: 52-54).

Na-chih Şehrinde Coğrafya ve İklim Özellikleri

Na-chih, Çinli elçi Yen-te'nin seyahatnamesinde coğrafi özelliklerine dair bilgi verdiği bir diğer şehirdir. Elçi ilk olarak Na-chih şehrinin bölgede bulunan diğer şehirlere olan konumunu belirtmiş ve ardından bu bölgede su ve bitki olmadığını ifade etmiştir. Bu durum seyahatnamede şu şekilde değerlendirilmektedir: "[Bu şehir] Ta-huan kuai-mei ch'i'nin doğusundadır. Biz güneye baktığımız zaman, Yü-men kuan'ın çok yakın olduğunu görürüz. Bu yerde su ve bitki yoktur. Biz seyahat ederken yiyecek taşıdık." (İzgi, 1989: 54).

Kuei-ku (Şeytan Vadisi)

Yen-te ve beraberindeki elçilik heyetinin seyahatlerinde bir diğer durak Kuei-ku yani Şeytan Vadisi'dir. Yen-te bu vadiye üç günde ulaştıkları bilgisini vermiş ve ardından meydana gelen olayları Çince deyimler kullanarak anlatmıştır. Yen-te seyahatnamede *pi-feng-i* "Rüzgârdan korunma istasyonu" ve *yü* "rüzgâra binmek, rüzgârın üzerine çıkmak" deyimlerini kullanarak bölgede çok şiddetli bir rüzgâr olduğu bilgisini vermiştir (İzgi, 1989: 55).

Kao-ch'ang'da Coğrafya ve İklim Özellikleri

Yen-te ve beraberindeki elçilik heyetini Kao-ch'ang'da Arslan Han'ın dayısı Ata Üge karşılamıştır. Yen-te bir Uygur kenti olan Kao-ch'ang hakkında seyahatnamesinde oldukça detaylı bilgiler vermiş; Uygurların sosyal hayatı, burada bulunan mimari yapılar, sanat ve eğlence ile ilgili olduğu kadar coğrafi değerlendirmeler de yapmıştır. Yen-te seyahatnamesinde ilk olarak Kao-ch'ang'ın jeopolitik konumu hakkında açıklamalarda bulunmuş ve ardından buranın iklim özelliklerine değinmiştir. Buna ek olarak seyahatnamede bölgede bulunan bitki türlerine ilişkin çeşitli değerlendirmeler de mevcuttur. Bu durum seyahatnamede şu cümlelerde ifade edilmektedir:

Biz Pao-chuang'dan geçip gittik. Bundan başka, Liu-chung'-dan geçip gittik ve sonra Kao-ch'ang'a vasil olduk. Kao-ch'ang [aynı zamanda] Hsi-chou'dur. Kao-ch'ang arazisi güneyde Yü-t'ien (Rotan) güney batıda Ta-shih (Arabistan) ve P'o-ssu (İran); batıda Hsi-t'ien (Hindistan), Pu-lu-sha (Pu-lu Çölü), Hsüehshan ve T'ung ling ile çevrilmiştir. Her birinin arazisi birkaç bin li'dir. Orada [Kao-ch'ang] yağmur ve kar yoktur. Aynı zamanda çok sıcaktır. Yaz sıcaklarının arttığı zaman, bütün oturanlar toprağı kazarlar ve oturmak için mağaralar yaparlar. (...) Chinling dağlarından çıkan nehir, baş şehrin bütün çevresini dolaşır, tarlaları ve meyve bahçelerini sular ve

su değirmenlerini işletir. Bu yerde Wu-ku (beş hububat) yetişir. Yalnız Ch'iao-mai yetişmez. (İzgi, 1989: 55-57).

Beşbalık'tan Amonyak Çıkarılması ve Coğrafya

Arslan Han'ın daveti üzerine Beşbalık'a giden ve orada büyük bir konukseverlik ile karşılaşan Yen-te, burayı ziyareti sırasında bölgenin coğrafi özelliklerine dikkat etmiş, bu mevzuya dair seyahatnamesinde çeşitli bilgiler vermiştir. Beşbalık arazisinde hayvancılığın çok gelişmiş olduğunu, bilhassa atların çokluğunu ortaya koymuş ve buna ek olarak bölgede çeşitli vahşi kuşların varlığından bahsetmiştir (İzgi, 1989: 65).

Yen-te, at sürülerinin ve vahşi kuşların yanı sıra Beşbalık'ta dağlardan amonyak çıkarıldığını belirtmiştir. Amonyak çıkarılması ile ilgilenen kişilerin tahta tabanlı ayakkabı giymek zorunda olduklarını, aksi takdirde ayaklarının kavrulabileceğini ifade etmiştir (İzgi, 1989: 66).

Sosyokültürel Yapı

Çin Elçilik Heyetinin Tu Lo-lu Kabilesine Ta-Tang (Bahşiş) Vermesi

İmparatorun emriyle Uygurlara gitmek için elçi olarak tayin edilen Yen-te ve beraberindekiler, yolda Tu Lo-lu kabilesi ile karşılaşmıştır. Tu Lo-lu kabilesi, ülkelerinden geçmek isteyen elçi ve tüccarları alıkoyarak *ta-tang* adlı küçük bir ücret karşılığında onları serbest bırakan bir topluluktur. Yen-te ile birlikte elçilik heyeti de seyahatleri sırasında bu kabile tarafından alıkonulmuş ve *ta-tang* (bahşiş) vermeleri akabinde yollarına devam etmiştir (İzgi, 1989: 43). Bir Sinolog olan Yang (1963: 215) *ta-tang* bahşişi alma geleneğinin kabile yerlilerine ait olduğunu ancak kökeninin tam olarak bilinmediğini kaydetmiştir.

Ta-ch'ung T'ai-tzu Kabilesinde Sosyal Hayat

Seyahati boyunca karşılaştığı kabilelerin kendisinde bıraktığı intibaları seyahatnamesinde belirten ve kültürel farklılıklar söz konusu olduğunda bunu özellikle zikreden Yen-te'nin hakkında bilgi verdiği bir diğer kabile Ta-ch'ung T'ai-tzu kabilesidir. Yen-te bu kabilenin Kitan sınırına yakın olduğunu açıkladıktan sonra bu kabile halkının sosyal ve günlük yaşamına dair malumat vermiştir. Kabile halkının giyim kuşamda ipek, mutfakta altın ve gümüş kullandığını belirterek kabilenin zenginliği hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Ta-ch'ung T'ai-tzu kabilesinde sosyal hayat ve bazı kültürel özellikler seyahatnamede şu şekilde ifade edilmektedir: "Biz sonra Ta-ch'ung T'ai-tzu kabilesinden geçip gittik. Onlar Ch'i-tan (Kitan) sınırına yakındırlar. Halk giyinmek için kıymetli ipek kumaş kullanırdı. Onlar mutfak eşyaları için altın ve gümüş kullanıyorlardı. Kıymız şarabı yaparlar ve [bunu içerek] sarhoş olurlardı." (İzgi, 1989: 47-48).

Kitanlar, Tatarlar ve Uygurlar Arasındaki Koyun ile Sığır Otlatma Geleneği

I-li Wang-tzu kabilesinin coğrafi ve siyasi önemi dışında seyahatnamede hakkında bilgi verilen bir diğer husus Kitanlar, Tatarlar ve Uygurlar arasındaki eski bir koyun otlatma geleneğidir. Yen-te yazmış olduğu notlarda eskiden bir gelenek olarak Kitanların Uygurların koyunlarını otlattığını, Tatarların ise Uygurların sığırlarını otlattığını belirtmektedir (İzgi, 1989: 50).

Uygurlarda Sosyal Hayat

Çin elçisi Yen-te seyahatnamesinde Uygurların sosyal hayatına ilişkin önemli bilgiler kaydetmiştir. Bu durum yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğu olan Uygurların yaşam şekline dair doğru değerlendirmeler yapılmasını

mümkün kılmaktadır. Yen-te Uygurların evleri hakkında bilgi vermiş ve bu evlerin birçoğunun daha evvel yaşanmış bir selde zarar gördüğünü belirtmiştir. Buna ek olarak Uygurların kopuz kullandığı, geleneksel festivaller edindikleri ve bunu kutladıkları ortaya konmuştur (İzgi, 1989: 57-60).

Uygurlarda Refah Seviyesi

Yen-te yapmış olduğu elçilik seyahati sırasında Uygurların refah seviyesine ilişkin gözlem yapma imkânı bulunmuştur. Yen-te burada sosyal devlet anlayışı ile paralel bazı uygulamalara şahit olmuştur. Uygurlarda fakir birinin bulunmadığını ve ihtiyacı olanlara yemek verildiğini Yen-te seyahatnamesinde "Bu topraklarda fakir insan yoktur. Onlar ihtiyacı olanlara yemek yardımı yaparlar. İnsanlar uzun ömürlüdür. Umumiyetle yüz yaşının üstüne [kadar yaşarlar]. Genç yaşta ölene hiç rastlanmaz." (İzgi, 1989: 63) ifadeleriyle belirtmiştir.

Çin Elçisi Yen-te'ye Göre Uygurların Misafire Yaklaşımı

Uygur hükümdarı Arslan Han'ın Çin elçilik heyetini Beşbalık'a davet etmesi üzerine Yen-te ve beraberindekiler, şehre ulaştıktan sonra Han kendilerine bir kabul günü iletene değin bir manastırda misafir edilmiştir. Yen-te'nin verdiği coğrafi bilgiler kadar Uygurların misafire yaklaşımı da metinde sık sık dile getirilmiştir. Uygurlar, Çin'den gelen bu elçilik heyetine büyük bir konukseverlik göstermiş ve onları hürmetle ağırlamıştır. Yen-te seyahatnamesinde Han'ın heyet şerefine at ve koyun eti pişirttiğini belirtmiş ve Yen-te ile beraberindekiler bu ikramdan çok memnun kalmıştır. Arslan Han ile elçilik heyetinin görüştüğü gün de bu misafirperverlik devam etmiş, heyet için seremoni düzenlenmiş ve kendilerine hürmetle muamele edilmiştir (İzgi, 1989: 65-66).

Beşbalık'ta Sosyal Hayat

Beşbalık, içinde birçok kabileden insanın birlikte yaşadığı ve Uygurlara bağlı bir şehirdir (Ecsedy, 1964: 6). Han'ın davetiyle Beşbalık'a gelen Yen-te ve elçilik heyeti çıktıkları gezintiler sırasında şehirdeki sosyal hayata dair birçok gözlem yapma fırsatı bulmuştur. Beşbalık'ta birçok iki katlı binanın olduğu bilgisini veren Yen-te, burada yaşayan insanları "iyi yüzlü" olarak tanımlamış ve ayrıca maden işlemeciliği ile uğraşan usta sanatkarlar olduğundan bahsetmiştir. Çin'de et yemek sadece zenginlere has bir durum olduğundan, Beşbalık'ta fakirlerin dahi et yemesi Yen-te'nin dikkatini çekmiştir (İzgi, 1989: 66-67).

Yen-te'nin Kitan Elçisi Tarafından Casuslukla Suçlanması ve Arslan Han'ın Tavrı

Arslan Han, Beşbalık'tan Kao-ch'ang'a vardığında kendisiyle görüşmek isteyen bir Kitan elçisini huzura kabul etmiş ve onunla Yen-te hakkında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Kitan elçisi Arslan Han'a Yen-te'nin bir Çin casusu olduğunu ve Uygur diyarına aslen kendi ülkesi adına istihbarat toplamak amacıyla geldiğini söylemiştir. Yen-te bu görüşmeden haberdar olunca Arslan Han ile yeni bir görüşme talep etmiş, ona Kitanların Çin'den nefret ettiğini ve Uygurlar ile Çinlilerin arasını açmak amacıyla Kitanların böyle bir tertip düzenlediğini "Ch'üan-jung (Köpek barbarları), her zaman Çin'e muhaliftirler. Şimdi, onlar [bizim] aramızı açıyorlar. Ben onları öldürmek istiyorum." (İzgi, 1989: 67) sözleriyle ifade etmiştir. Ne var ki Arslan Han araya girmiş ve Yen-te'yi bu düşünceden vazgeçirmiştir.

Siyasi Yapı

I-li Wang-tzu'da Siyasi Erk

Seyahati sırasında karşılaşmış olduğu I-li Wang-tzu kabilesi hakkında Çin elçisi Yen-te coğrafi, mimari ve sosyokültürel bilgilerle beraber buradaki siyasi erke dair çeşitli değerlendirmeler de yapmıştır. Burada eski bir gelenek olduğunu belirten Yen-te; Kitanların Uygurların koyunlarını, Tatarların ise sığırlarını otlattığını belirtmiş ve Uygurların göç etmesiyle geriden kalan Kitanların ve Tatarların bölgede siyasi iktidar için çatışmaya başladıklarını ifade etmiştir. Tek taraflı ve Uygurların menfaatine yönelik olan bu gelenek, Uygurların bölgede siyasi iktidarı elinde tuttuğunu göstermektedir.

I-chou Kasabasında İdari Yönetim

Yen-te ve beraberindeki elçilik heyeti Hsiao-shih kasabasını geçerek I-chou adlı bir kasabaya ulaşmıştır. Çin elçisi Yen-te'nin hakkında en çok bilgi verdiği şehirlerden biri de I-chou'dur. Elçi, bu kasabanın generali hakkında ayrıntılı bilgiler vermiş; bu generalin 715 yılından beri mevzubahis kasabayı yönettiğini belirtmiştir. On nesilden beri bu kasabayı yöneten ailenin hâlâ birtakım imtiyazlara sahip olduğunu ifade eden Yen-te, bu durumu seyahatnamede şu cümlelerle değerlendirmektedir: "Biz sonra I-chou (kasabasından) geçip gittik. Bu kasabanın generalinin soyadı Ch'en idi. Onun ataları T'ang sülalesinin Karyüan [devrinin] ikinci senesinden beri (715) burayı idare ediyorlardı. Hepsi on nesilden beri burayı idare etmişlerdir. T'ang zamanının Ch'en [ailesine verilen] imtiyazları hâlâ saklanmaktadır." (İzgi, 1989: 52).

Uygurlarda Siyasi Egemenlik

Yen-te Uygur seyahati sırasında birçok konuda olduğu gibi siyasi egemenlik konusunda da çeşitli bilgiler vermiştir. Kao-ch'ang'ın bölgede bulunan çeşitli kabileler üzerinde hüküm sürdüğünü ve burada siyasi egemenlik kurduğunu belirtmiştir. Kao-ch'ang'ın egemenlik kurduğu kabileler arasında Güney Göktürkleri, Yağma, Karluk ve Kırgız gibi kabileler bulunmaktadır. Bu durum seyahatnamede şu şekilde ifade edilmektedir: "[Kao-ch'ang] Nan T'u-chüeh (Güney Türkleri-Göktürkler), Pei T'u-chüeh (Kuzey Türkleri-Göktürkler), Ta Chung-yü, Hsiao Chung-yü Yang-mo (Yağma), Ko-lu (Karluk), Chiehchia-ssu (Kırgız), Mo-man (Barınan), Ke-to ve Yü-lung (Ürüng) kabileleri üzerinde hüküm sürmüştür." (İzgi, 1989: 62-63).

Sanat, Spor ve Eğlence

Uygurlarda Spor

Yen-te Uygur seyahatinde karşılaştığı kültürel farklılıkları raporlarken bölgedeki spor anlayışından da bahsetmiştir. Seyahatnamede Uygurların gümüş ve pirinç kullanarak bir çeşit tüp yaptıkları ve bu tüpü su ile doldurdukları belirtilmiştir. Yaptıkları bu tüpe basmak suretiyle birbirlerine su atarak spor faaliyeti edindikleri seyahatnamede ayrıca kaydedilmiştir. Bu oyuna "Ya-yang-ch'i ch'ü-ping (Erkek Ch'i'nin sıcaklığının yok edilmesi)" (İzgi, 1989: 60) dendiği belirtilmiştir.

Yang terimi Çince de ışık, parlaklık, sıcaklık, güç ve kuvvet anlamlarına gelmektedir (Fung, 1958: 138). Bununla birlikte terimin Çince olması, bunun Uygurlarca bilinmediği anlamına gelmemektedir. Yang terimi Uygurlar tarafından da kullanılan bir kavramdır (Gabain, 1950: 351).

Uygurlarda Sanat ve Eğlence

Çin elçisi seyahatine ilişkin notlarında Uygurların sanat ve eğlence anlayışlarına dair önemli bilgiler kaydetmiş ve gözlemlediği bu kültürel farklılıkları detaylı bir şekilde değerlendirmiştir. Günümüzde hâlâ varlıklarını sürdüren Uygur Türklerinin tarihî geçmişinde ne tür sanat ve eğlence faaliyetleri düzenledikleri Yen-te'nin seyahatnamesinde mevcuttur. Yen-te Uygurların müziklerinde kopuz kullandıklarını, çeşitli festivaller düzenlediklerini ve bunları muayyen vakitlerde kutladıklarını belirtmiştir. Uygurların kutladığı Tung-chih Festivali aynı zamanda kış dönümünde Çin'de de kutlanmaktadır (Bodde, 1975: 165). Seyahatnamede ayrıca Uygurların grup halinde seyahat ettikleri ve seyahatleri boyunca eğlenerek kopuz çaldıkları kaydedilmiştir (İzgi, 1989: 57-61).

Sonuç ve Tartışma

Çin elçisi Wang Yen-te'nin Uygur seyahati sırasında kaydettikleri arasında en dikkat çeken unsur, yer isimlerinin fazla oluşu ve kabileler hakkında dahi detaylı bilgilerin verilmesidir. Bu durum, elçinin yer isimleri konusunda hassas olduğunu göstermektedir. Yen-te seyahatnamesinde bazı şehir ve kabilelere ilişkin herhangi bir bilgi vermezken büyük şehir ve köklü kabileler hakkında coğrafi, tarihî, ekonomik ve sosyokültürel olmak üzere detaylı değerlendirmeler yapmıştır.

Yen-te gittiği şehir ve kasabalarda bulunan mimari yapılara ilişkin de çeşitli bilgiler kaydetmiştir. Bu durum, göçebe kültürden yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğu olan Uygurların mimari unsurlarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Seyahatnamede Uygurlarda Budist ve Mani manastırlarının elliden fazla olduğu belirtilmiş, ayrıca ülkede imparatorluk ferman mektuplarının saklandığı özel bir kule olduğu kaydedilmiştir. Bu husus Uygurların dinî ve kültürel gelişimi hakkında yorum yapılabilmesini mümkün kılmaktadır.

Çin elçisi şehir ve mimari yapıların yanı sıra seyahatnamesinde coğrafyanın bilhassa üzerinde durmuştur. Uygurların jeopolitik konumuna dair açıklamalarda bulunmuş ve buna ek olarak bölgede bulunan bitki ve hayvan türlerine ilişkin de değerlendirmeler yapmıştır. Yen-te'nin eserinde dikkat çektiği bir diğer husus Uygurlarda amonyak çıkarılmasıdır. Amonyak çıkarılması ile ilgilenen kişilerin tahta tabanlı ayakkabı giydiklerini aksi takdirde ayaklarının yanabileceğini ifade etmiştir.

Uygurların sosyokültürel yapısına dair de önemli değerlendirmelerde bulunan Yen-te, burada sosyal devlet anlayışı ile uyuşan bazı adetlere şahit olmuştur. Uygur topraklarında fakir bir insan bulunmadığını ve lüzum halinde muhtaçlara yemek verildiğini belirtmiştir. Çin elçilik heyetinin Uygurların misafire yaklaşımı hakkında yaptığı değerlendirmeler de sosyokültürel yapı içerisinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Yen-te Uygurların kendilerine büyük bir misafirperverlik gösterdiğini ve hürmetle muamele ettiklerini ifade etmiştir. Uygur Hanı, elçilik heyetine at ve koyun eti hazırlatmış ve heyet bu ikramdan memnun kalmıştır. Buna ek olarak seyahatnamede Uygur Hanı'nın Çinli heyeti kabul gününde özel bir tören düzenlediği kaydedilmiştir. Uygurların maden işlemeciliği hususunda hayli ilerlemeleri ve bu işte usta sanatkârlar yetiştirmeleri de

seyahatnamede yer alan sosyokültürel unsurlardandır.

Siyasi yapıya ilişkin Yen-te, Uygurların bölgede birçok kabileye hükmettiğini ve burada siyasi egemenlik sağladığını belirtmiştir. Uygurların hâkimiyet kurduğu kabileler arasında Kuzey ve Güney Göktürkleri, Karluk, Kırgız ve Yağma gibi kabileler bulunmaktadır. Bu husus, Uygurların bölgede etkin bir güç olduğunu ve birçok Türk topluluğunun o dönem kendisine tabi olduğunu göstermektedir.

Çin elçisi seyahatnamesinde Uygurların sanat, spor ve eğlence faaliyetlerine dair de mühim bilgilere değinmektedir. Uygurların pirinç ve gümüşten yararlanarak bir tüp yaptığı, bu tüpü su ile doldurduğu ve bu tüpe basarak birbirlerine su fırlattıkları ifade edilmiştir. Sanatsal faaliyet kapsamında ise Uygurların müziklerinde kopuz kullandıkları, belirli günlerde çeşitli festivaller kutladıkları ve grup halinde seyahat ettikleri belirtilmiştir. Bu değerlendirmeler; Uygurların sanat, eğlence ve spor kültürü açısından önem taşımaktadır. Çalışma sonucunda elde edilen veriler, daha önce yapılmış bazı çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Dever ve İslam (2015: 51) Uygurlardaki belli başlı sportif faaliyetlerinin ata binme, ok atma, güreş ve ayak topu olduğunu belirtmiştir. Yasin (2015: 70) Uygurların, Budizm muhitinde yaşayan ve çok yüksek bir kültüre sahip olan bir topluluk olduğunu ifade etmiştir. Çalışmasında Yasin (2015: 77) ayrıca Eberhard'tan (1942) yaptığı alıntıyla Küsen'de Uygurların başka bir soyunun oturduğu, hükümdarın kendisine 'Arslan Han' dediği, inciden taç ve sarı elbise giydiği, dokuz nazırla devleti idare ettiği, para yerine işlemeli kumaşlar kullandıkları; pirinç, buğday, kavun ve meyveleri olduğu bilgisini vermektedir. Onay (2018: 502) ise Uygurların devlet kurdukları zaman, o devirde Asya'nın en büyük devleti olan T'ang Çin'i ile çok güçlü bir ilişki sistemi kurduklarını ve bunu çoğu zaman gönderdikleri elçilerle ve kendilerine gönderilen elçiler vasıtasıyla gerçekleştirdiklerini dile getirmektedir.

Kaynaklar

Aktaş, Ş. ve Gündüz, O. (2004). *Yazılı ve Sözlü anlatım Kompozisyon Sanatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Arslan, M. (2004). Ziya Gökalp'te kültür ve uygarlık anlayışı, *Türkiye'de sosyoloji-Ziya Gökalp Sempozyumu içinde* (s.11-19). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Asiltürk, B. (2009). Edebiyatın Kaynağı Olarak Seyahatnameler. *Turkish Studies-Türkoloji Araştırmaları*, vol.4, no.1, 912-995.

Avrupa Konseyi. (2013). *Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi: Öğrenim, Öğretim ve Değerlendirme*. Frankfurt, Almanya.

Bodde, D. (1975). *Festivals in Classical China*. New Jersey: Princeton University Press. https://books.google.com.tr/books/about/Festivals_in_Classical_China_New_Year_an.html?id=IBXgAAAAMAAJ&redir_esc=y adresinden edinilmiştir.

Dever, A. ve İslam, A. (2015). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kültüründe Spor Algısı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (5), 46-61. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40500/485185>

Ecsedy, H. (1964). Uigurs and Tibetans in Pei-T'ing (790—791 A. D.). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 17/1, 83-104. https://www.jstor.org/stable/23656664?read-now=1&seq=12#page_scan_tab_contents adresinden edinilmiştir.

Fairbank, J. K. (2013). *The Chinese world order: Traditional China's foreign relations*. Cambridge: Harvard University Press. <https://www.degruyter.com/document/doi/10.4159/harvard.9780674333482/html> adresinden edinilmiştir.

Fung, Y. (1958). *A Short History Of Chinese Philosophy*, New York: Macmillan Publishers. <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.260423/page/n1/mode/2up> adresinden edinilmiştir.

Gabain, A. V. (1950). *Alttürkische Grammatik mit Bibliographie, Lesestücken und Wörterverzeichnis, auch neutürkisch*. Leipzig: Otto Harrasowitz, 2. verbesserte Auflage. Porta Linguarum Orientalum. https://altaica.ru/LIBRARY/turks/gabain_AG.pdf adresinden edinilmiştir.

Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi.

Herrmann, A. (1966). *An Historical Atlas of China*, Edinburgh: Edinburgh University Press.

Kaplan, M. (2005). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergâh.

Kracke, E. A. (1953). *Civil Service in Early Sung China*, 960-1067. Cambridge: Harvard University Press. https://books.google.com.tr/books/about/Civil_Service_in_Early_Sung_China_960_10.html?id=mL-JAAAAMAAJ&redir_esc=y adresinden edinilmiştir.

Laufer, B. (1919). *Sino-Iranica: Chinese Contributions to the History of Civilization in Ancient Iran*, Chicago: Field Museum of Natural History Publication 201. <https://www.biodiversitylibrary.org/item/21622#page/8/mode/1up> adresinden edinilmiştir.

Mackerras, C. (1972). *The Uighur Empire (744-840) According to the T'ang Dynastic Histories*, Canberra: Australian National University Press. <https://openresearch-repository.anu.edu.au/bitstream/1885/114690/2/b11093456.pdf> adresinden edinilmiştir.

----- (1995). *Moğolların Gizli Tarihi*. çev. Ahmet Temir, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Mutlu, E. (2012). *İletişim Sözlüğü*. Ankara: Sofos.

Onay, İ. (2018). Uygurlar ve T'ang Hanedanlığı Arasındaki Diplomatik İlişkiler ve Elçiler. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6 (15), 501-519. DOI: 10.33692/avrasyad.510115

Ökeli Ulusoy, H. (2017). Kültürlerarasılık, Çokkültürlülük ve Etnisite: Eskişehir'deki Çerkeslerin Kültürlerarası İletişim Pratikleri. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (27), 165-181.

İzgi, Ö. (1989). *Çin Elçisi Wang Yen-te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları: Ankara.

Ögel, B. (1961). Ein Tor nach China im 10. jhdt. *Central Asiatic Journal*, 6/3, 169-181. https://www.jstor.org/stable/41926505?readnow=1&seq=8#page_scan_tabcontents adresinden edinilmiştir.

Pelliot, P. (1959). *Notes on Marco Polo*, Paris: Imprimerie Nationale. https://altaica.ru/LIBRARY/Pelliot/Pelliot_Notes%20on%20Marco%20Polo_I%201959.pdf adresinden edinilmiştir.

Sarı, E. (2010). *Kültür, Kimlik, Politika Mardin'de Kültürlerarasılık*, İstanbul: İletişim.

Şirin, İ. (2012). Seyahatnamelerin Sosyo-Ekonomik, Sosyo-Kültür ve Düşünce Tarihi Yazımındaki Yeri ve Önemi. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 14, 101-113.

TDK, (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Yang, L. S. (1963). *Buddhist Monasteries and Four Money-Raising Institutions in Chinese History*. Cambridge: Harvard University Press. <https://www.asianstudies.org/publications/eaa/archives/borrowing-from-the-buddha-buddhist-temples-as-financial-centers-in-premodern-east-asia/> adresinden edinilmiştir.

Yasin, Y. (2015). Divanü Lugat-it-Türk'te Geçen Uygurlar ile İlgili Bilgiler Üzerine. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (5), 67-97. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uygur/issue/30037/324351>

Yılmaz, Ö. (2013). Osmanlı şehir tarihleri açısından yabancı seyahatnamelerin kaynak değeri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28(2), 587-614.